

ონისიმა ცხომელიძე

გარემოს წინააღმდეგ მიმართული დენაშეაული სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს იურისდიქციის ზრდილი

ონისიმა ცხომელიძე

დოქტორანტი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

პესტრუქტი

გარემოს დაცვის საკითხი, როგორც თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე არსებული გამოწვევა, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოსთვის. სასამართლოს პროკურორის მიერ 2016 წელს გამოქვეყნებული საქმეთა შერჩევისა და პრიორიტეტიზაციის დოკუმენტის მიხედვით, გარემოს განადგურება, ასევე გარემოსადმი მიყენებული ზიანი, როგორც საერთაშორისო დანაშაულების ჩადენის საშუალება, წარმოადგენს პროკურორის ოფისის ახალ პრიორიტეტულ მიმართულებას. თუმცა, გარემოს განადგურების საერთაშორისო დონეზე კრიმინალიზაციის თეორიული საკითხი ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილად შესწავლილი და საკამათოა, რამდენად ეფექტიანად შეძლებს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო არსებული სამართლებრივი ჩარჩოს პირობებში გარემოს განადგურებაზე პასუხისმგებელი პირების დასჯას.

წინამდებარე სტატიის მიზანია, რომის სტატუტით განსაზღვრული შეზღუდვების ანალიზის შედეგად, დაადგინოს გარემოს განადგურებისა და გარემოსთვის ზიანის მიყენების საკითხებზე სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს სამომავლო პრაქტიკის განვითარების პერსპექტივები. სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია გარემოსადმი მიყენებული ზიანის

კრიმინალიზაციის კუთხით რომის სტატუტით დადგენილ იურისდიქციულ შეზღუდვებზე. ნაშრომი ასევე განიხილავს, თუ რამდენად არის შესაძლებელი, გარემოს დაცვის ინტერესები გახდეს აქტუალური საქართველოს სიტუაციის შესახებ სასამართლოში მიმდინარე გამოძიების ფარგლებში.

1. შესავალი

სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს (შემდგომში – „სასამართლო“) დამფუძნებელი დოკუმენტის თანახმად, სასამართლოს იურისდიქცია ოთხ მთავარ დანაშაულს მოიცავს: გენოციდს, ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართულ დანაშაულებს, ომის დანაშაულებს და 2018 წლის 17 ივლისიდან ამოქმედდა სასამართლოს იურისდიქცია აგრესიის დანაშაულზეც.

2019 წლის 21 იანვრის მდგომარეობით, სასამართლოს მიერ გამოძიება მიმდინარეობს 11 სიტუაციის შესახებ, ხოლო პროკურორის ოფისი წინასწარ მოკვლევას ახორციელებს დამატებით 10 სიტუაციაზე.¹ თუმცა, ამ დრომდე, გარემოს დაცვის ინტერესების ასახვა სასამართლოს პრაქტიკაში მხოლოდ ზედაპირულად და არაპირდაპირი გზით ხდებოდა. მაგალითად, სუდანის პრეზიდენტის ომარ ალ-ბაშირის მეორე დაკავების ორდერში, სასამართლოს მიერ დანაშაულებრივ ქმედებად არის დაკვალიფიცირებული სასამართლო წყლის ჭებისა და არხების დაბინძურება.² შესაბამისად, გარემოსადმი მიყენებულ ზიანზე სასამართლოს იურისდიქციის ფარგლები ჯერ კიდევ არ არის მკაფიოდ განსაზღვრული და გარემოს განადგურების გამო სასამართლოს მიერ სისხლისსამართლებრივი დევნის დაწყების თეორიული შესაძლებლობის პრაქტიკაში განხორციელების საკითხზე მეცნიერული მსჯელობა ერთგვარ სიახლეს წარმოადგენს.

რომის სტატუტის მიღებიდან 20 წლის და სასამართლოს ამოქმედებიდან 16 წლის თავზე, სასამართლოს პროკურორის ოფისი ცდილობს, უფრო ფართოდ განმარტოს სასამართლოს დამფუძნებელი დოკუმენტით მინიჭებული იურისდიქციის ფარგლები და უპასუხოს თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე არსებულ ისეთ გამოწვევას, როგორცაა გარემოსადმი მიყენებული ზიანის საერთაშორისო დონეზე კრიმინალიზაცია და სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების განხორციელებისას გარემოს დაცვის ინტერესების გათვალისწინება.³

1 სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს ვებგვერდი. Situations under Investigation. ხელმისაწვდომია: <https://www.icc-cpi.int/pages/situation.aspx> [უკანასკნელად გადამოწმდა 2019 წლის 5 თებერვალს].

2 Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, *Al Bashir* (ICC-02/05-01/09-94), Pre-Trial Chamber I, 12 July 2010, § 36-38.

3 გარემოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულებიდან მომდინარე საერთაშორისო მშვიდობისა და უსაფრთხოების საფრთხეების შესახებ იხ. C. Nellemann (ed.), *The Rise of Environmental Crime – A Growing Threat to Natural Resources, Peace, Devel-*

2016 წლის სექტემბერში, სასამართლოს პროკურორმა, გამოსცა საქმეთა შერჩევისა და პრიორიტეტიზაციის პოლიტიკის ახალი დოკუმენტი, რომელიც საფუძველს უდებს რომის სტატუტით გათვალისწინებული დანაშაულების გარემოსდაცვითი ინტერესებიდან ამომავალ განმარტებას.⁴ მართალია, აღნიშნულ დოკუმენტს არ აქვს სამართლებრივად მხოჭავი ძალა, თუმცა იგი წარმოაჩენს სასამართლოს სამომავლო გეგმებსა და არსებული სამართლებრივი ჩარჩოს ფარგლებში დადგენილ პრიორიტეტებს.

მოცემული სტატიის მიზანია, დაადგინოს რომის სტატუტის, განსაკუთრებით კი ომის დანაშაულებისა და ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების, გარემოსადმი მიყენებულ ზიანთან ურთიერთმიმართება. ნაშრომის პირველ ნაწილში, მიმოხილული იქნება საერთაშორისო სისხლის სამართლის მიხედვით გარემოსადმი მიყენებული ზიანის დანაშაულებრივ ქმედებად კვალიფიკაციის ისტორიული და სამართლებრივი საფუძველები. შემდგომ, დადგინდება, თუ რამდენად ექცევა 2008 წელს საქართველოში მიმდინარე საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის შედეგად ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში გაჩენილი მასშტაბური ხანძარი და ფოთის პორტის სიახლოვეს ნავთობის ჩაღვრით გარემოსადმი მიყენებული ზიანი სასამართლოს იურისდიქციის ფარგლებში. დასკვნის სახით, სტატია წარმოაჩენს გენოციდის, ომის დანაშაულებისა და ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების ეკოლოგიურ კონტექსტში განვითარების სამართლებრივ პერსპექტივებს.

2. გარემოს გენადგურება, როგორც ომის დანაშაული

ა) ისტორიული საფუძველები

1945 წელს ქალაქ ჰიროშიმასა და ნაგასაკის ატომური დაბომბვის შედეგად გამოწვეულმა ზიანმა ცხადყო, თუ რა გავლენა შეიძლება ჰქონდეს გარემოს რადიაციულ დაბინძურებას არაერთ თაობაზე. გარემოს დაბინძურება დაკავშირებულია განგრძობად საფრთხეებთან და გარემოსადმი მიყენებულმა კატასტროფულმა ზიანმა შეიძლება, ისევე „შეძრას კაცობრიობა“; როგორც რომის სტატუტით განსაზღვრულმა ოთხმა ძირითადმა დანაშაულმა. თუკი მეორე მსოფლიო ომის დასასრულს, კაცობრიობის წუხილი კონცენტრირებული იყო ომის დროს დაღუპულ პირებზე, დღეს არანაკლები ყურადღება უნდა დაეთმოს ეკოლოგიური ზიანის შედეგად დაზარალებულ არაერთ თაობასა და მათ გაუარესებულ ჯანმრთელობას.

opment and Security (2016), გვ. 7; 15; 39 და 77; გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ გარემოსადმი ზიანის მიყენების პრობლემა აღიარებულია, როგორც თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოების წინაშე არსებული ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა იხ. GA Res. 70/1, *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*, 21 October 2015, § 31 და 55.

4 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, OTP, ICC, 15 September 2016, ხელმისაწვდომია: https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/20160915_OTP-Policy_Case-Selection_Eng.pdf, §41 [უკანასკნელად გადამოწმდა 2019 წლის 5 თებერვალს].

საინტერესოა, როგორი ხარისხის ეკოლოგიურმა ზიანმა შესაძლოა, შეაფოთოს საერთაშორისო საზოგადოება და გამოიწვიოს საერთაშორისო დონეზე მისი კრიმინალიზაციის მოთხოვნა.

2016 წელს, UNEP-ისა და INTERPOL-ის ერთობლივი დაკვეთით გამოქვეყნებულ მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ განსაკუთრებით მძიმე ეკოლოგიური დანაშაულები საფრთხეს უქმნიან არამხოლოდ გარემოს, არამედ განვითარებას, საერთაშორისო მშვიდობასა და უსაფრთხოებას.⁵ ეკოლოგიური დანაშაული შეიძლება სხვადასხვა ფორმით გამოიხატოს: ხე-ტყის განადგურება, მიწის გაუფარვისება, ოქროსა და სხვა მინერალების უკანონო მოპოვება და ვაჭრობა, გადაშენების პირას მყოფი ცხოველებით ვაჭრობა, უკანონო თევზჭერა, განსაკუთრებით საშიში ნარჩენებით გარემოს დაბინძურება, განსაკუთრებით საშიში ქიმიური ნივთიერებებით უკანონო ვაჭრობა და სხვ.

ასევე, საგანგაშოა, ზემოაღნიშნული ქმედებების შედეგად შეიარაღებული არასახელმწიფო აქტორებისა და ტერორისტული დაჯგუფებების დაფინანსების მზარდი ტენდენცია.⁶ თუმცა, ჩამოთვლილი აქტივობები დიდწილად ეროვნულ დონეზე დასჯადი ეკოლოგიური დანაშაულებია და საერთაშორისო დონეზე მათი კრიმინალიზაცია გაცილებით მაღალი ზიანის სტანდარტის დაკმაყოფილებას მოითხოვს. მართალია, თანამედროვე საერთაშორისო სამართალი არ იცნობს „ეკოლოგიური დანაშაულის“ უნივერსალურ განმარტებას, თუმცა 1996 წელს მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლომ გარემო შემდეგნაირად განმარტა:

„გარემო არ არის აბსტრაქცია და მოიცავს ადამიანთა, მათ შორის ჯერ არდაბადებული თაობების, საარსებო გარემოს, ცხოვრების ხარისხსა და ჯანმრთელობას“.⁷

გარემოს ზემოაღნიშნული განმარტება საკმაოდ ფართოა, თუმცა მეორე საკითხია, თუ რამდენად ფართოა გარემოზე მიყენებული ზიანის, როგორც საერთაშორისო დონეზე დანაშაულებრივი ქმედების სამართლებრივი კვალიფიკაცია.

გარემოს განადგურების საერთაშორისო დონეზე კრიმინალიზაციის პირველი არაპირდაპირი მცდელობა სახეზე იყო ნიურნბერგის სამხედრო ტრიბუნალის მიერ განხილულ ლისტისა და სხვების (მძევლების) საქმეში, სადაც გენერალ ლოთარ რენდულიჩს ბრალად ედებოდა ნორვეგიაში ოკუპირებულ ტერიტორიებზე რუსეთის შეჩერების მიზნით „მიწის გადაწვა“. სამხედრო ტრიბუნალმა გენერალი რენდულიჩი აღნიშნულ ბრალდებაში გაამართლა, რადგან მისი ქმედება მიიჩნია სამხედრო აუცილებლობასთან შესაბამისად.⁸ თუმცა ანალოგიური ბრალდებით სამხედრო ტრიბუნალმა დამნაშავედ ცნო (სხვა დანაშაულებთან ერთად) და ჩამოხრჩობა მიუსაჯა გენერალ იოლდს, რომლის საქმეც შეიძლება მივიჩნიოთ საერთაშორისო დონეზე გარემოსადმი მიყენებული ზიანის გამო ინდივიდის სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის პრეცედენტად.⁹

5 Nalleman, *supra* სქოლიო 3, გვ. 7.

6 იქვე. გვ. 7, 15 და 39.

7 *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, ICJ Report 226, International Court of Justice (ICJ), 8 July 1996, §29; *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, Judgment, ICJ Reports 7, 25 September 1997, § 53.

8 Brady H. and Re D., “Environmental and Cultural Heritage Crimes: The Possibilities under the Rome Statute”, in M. Bose et al. (eds.), *Justice without Borders: Essays in Honour of Wolfgang Schomburg* (Leiden, Boston, Brill Nijhoff, 2018): 103, გვ. 116.

9 Smith T., “Creating a Framework for the Prosecution of Environmental Crimes in International Criminal Law”, in W. A. Schabas, Y. Mc-

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, საომარი მოქმედებების პერიოდში გარემოს დაცვის საკითხი აქტუალური გახდა ვიეტნამის ომის დროს, როდესაც ამერიკის შეერთებული შტატების მხრიდან ჰერბიციდების მასობრივი გამოყენების გზით, ტყეებისა და მოსავლის განადგურებამ გამოიწვია გარემოს დამცველების უარყოფითი რეაქცია. 1970 წელს ბიოლოგმა არტურ გალსტონმა აღნიშნული მოვლენის შეფასებისთვის გამოიყენა ახალი ტერმინი „ეკოციდი“; რომელიც განმარტა, როგორც გარემოს მიზანმიმართული და პერმანენტული განადგურება.¹⁰ 1973 წელს საერთაშორისო სამართლის სპეციალისტი რიჩარდ ფალკი გამოვიდა ინიციატივით, ეკოციდის დანაშაულის შესახებ კონვენციის მიღებასთან დაკავშირებით, რომელიც იმოქმედებდა როგორც მშვიდობიან, ისე საომარ ვითარებაში და გავრცელდებოდა განზრახ ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედების შედეგად ადამიანის ეკოსისტემის ნაწილობრივი ან მთლიანი განადგურების შემთხვევებზე.¹¹ სამწუხაროდ, გარემოს დაცვის სამართალი საერთაშორისო სამართლის სისტემაში იმ დროისთვის მხოლოდ განვითარების პირველ ნაბიჯებს დგამდა (მაგალითად, 1972 წლის სტოკჰოლმის დეკლარაცია „ადამიანის გარემოს შესახებ“) და საერთაშორისო საზოგადოება არ აღმოჩნდა მზად, მოეხდინა გარემოსადმი მიყენებული ზიანის საერთაშორისო დონეზე კრიმინალიზაცია.¹²

1991 წელს გაეროს უშიშროების საბჭომ, 687-ე რეზოლუციით, გამოკვეთა ერაყის მთავრობის პასუხისმგებლობა ქუვეითში შეჭრის შედეგად ქუვეითის გარემოსადმი მიყენებულ ზიანზე და გაეროს კომპენსაციის კომისიამ სადამ ჰუსეინის მთავრობას დააკისრა ფულადი სანქცია მიყენებული ეკოლოგიური ზიანის გამო.¹³ კერძოდ, ერაყის არმიამ ქუვეითიდან უკან დახვევის წინ ცეცხლი წაუკიდა ნავთობის ჭაბურღილებს, რომლებიც თითქმის მთელი წელი იწვოდა და წარმოქმნიდა სქელ შავ კვამლს. დაკვამლიანებისა და ჰაერის დაბინძურების გარდა, ერაყის არმიამ შეგნებულად ჩაღვარა ნავთობი სპარსეთის ყურეში, რათა დაებრკოლებინა ამერიკის შეერთებული შტატების ძალების მხრიდან მოსალოდნელი საზღვაო შეტევა.

შეიარაღებული კონფლიქტის დროს გარემოსადმი მიყენებული ზიანის აქტუალურობამ ასევე თავი იჩინა ჩრდილო ატლანტიკური ალიანსის (NATO) მიერ 1999 წელს სერბულ ქალაქ პანცევოში მდებარე ნავთობ-ქიმიური ქარხნის დაბომბვის შემდეგ. თუმცა, ყოფილი იუგოსლავიისთვის შექმნილ ტრიბუნალს (ICTY) არ გაუგრძელებია აღნიშნული კუთხით ძიება აღნიშნა რა, რომ სახეზე არ იყო გარემოზე „ფართომასშტაბიანი“, „ხანგრძლივი“ და „მნიშვნელოვანი“ ზიანი.¹⁴

ეკოლოგიური ზიანი დაფიქსირდა 2006 წლის ლიბანის კონფლიქტის დროსაც, როდესაც ისრაელის მხრიდან ლიბანის სტრატეგიული ობიექტების (მათ შორის, ჯიეჰვის სადგურის)

Dermott and N. Hayes (eds.), *The Ashgate Research Companion to International Criminal Law: Critical Perspectives* (New York, Routledge, Taylor & Francis Group, 2013): 45, გვ. 53.

10 Eliana Teresa Cusato, "Beyond Symbolism: Problems and Prospects with Prosecuting Environmental Destruction before the ICC," *Journal of International Criminal Justice* 15 (2017): 491, გვ. 494.

11 Hough P., "Defending Nature: The Evolution of the International Legal Restriction of Military Ecocide", in G.Z. Capaldo (ed.), *The Global Community Yearbook of International Law and Jurisprudence 2014* (Oxford, Oxford University Press, 2015): 137, გვ. 137-139.

12 იხ. UN GA Res. 2994, *United Nations Conference on the Human Environment*, 15 December 1972

13 UN SC Res. 687, 8 April 1991; იხ. ასევე Hough, *supra* სქოლიო 11, გვ. 147.

14 Hough, *supra* სქოლიო 11, გვ. 148.

დაბომბვის შედეგად, გარემოში და სანაპირო ზოლში ჩაიღვარა დიდი რაოდენობით ნავთობი.¹⁵ თუმცა, აღნიშნულ ფაქტსაც არ მოჰყოლია შემდგომი სამართლებრივი განვითარება.

მართალია, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს მიერ ჯერ კიდევ არ მომხდარა გარემოს განადგურების (როგორც გარემოს წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის) სისხლისსამართლებრივ ქრილში საერთაშორისო დონეზე შეფასება, თუმცა საინტერესოა საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით ომის დანაშაულების გარემოსდაცვით კონტექსტში კვალიფიკაცია და საომარი მოქმედებების დროს გარემოზე ზიანის მიყენების აკრძალვის კუთხით სახელმწიფოთა საერთაშორისო სამართლებრივი ვალდებულების ანალიზი.

ბ) გარემოს განადგურების აკრძალვის ფარგლები საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის მიხედვით

1949 წლის ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმის 35-ე მუხლის მე-3 პუნქტი კრძალავს ომის წარმოების ისეთი მეთოდებისა და საშუალებების გამოყენებას, რომელიც მიზნად ისახავს ან რომელთაგან მოსალოდნელია ბუნებრივი გარემოს ფართომასშტაბიანი, გრძელვადიანი და მნიშვნელოვანი დაზიანება, ხოლო ამავე ოქმის 55-ე მუხლი, კრძალავს საომარი მოქმედებების დროს ბუნებრივი გარემოსადმი ზიანის მიყენებას, გარემოს წინააღმდეგ რეპრესალიების გამოყენებასა და მოსახლეობის ჯანმრთელობისთვის საფრთხის შექმნას.¹⁶

წითელი ჯვრის საერთაშორისო კომიტეტის მიერ შემუშავებული ჩვეულებითი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის 43-ე, 44-ე და 45-ე წესები კიდევ უფრო აკონკრეტებს შეიარაღებული კონფლიქტის დროს გარემოს დაცვის გარანტიებს. კერძოდ, მოცემული წესებით, იკრძალება გარემოზე, როგორც არასამხედრო ობიექტზე თავდასხმა, თუმცა გათვალისწინებულია ბუნებრივი გარემოს ნაწილობრივი განადგურების შესაძლებლობა. აღნიშნული გამონაკლისი ნებადართულია მხოლოდ იმპერატიული სამხედრო აუცილებლობის არსებობის დროს და წინდახედულობის სათანადო ნორმების დაცვის შემთხვევებში.¹⁷ ასევე, აღსანიშნავია რომ, 43-ე წესის მიხედვით, აკრძალულია სამხედრო ობიექტზე ისეთი თავდასხმის განხორციელება, რომლის შედეგადაც გამოწვეული თანმდევი ეკოლოგიური ზიანი იქნება აღმატებული მოსალოდნელ კონკრეტულ და უშუალო სამხედრო უპირატესობასთან. თუმცა, ჩვეულებითი ჰუმანიტარული სამართალი გარემოსადმი მიყენებულ ზიანსა და სამხედრო უპირატესობას შორის ბალანსის ტესტის განხორციელების დროს არ მოითხოვს ამკარა შეუსაბამობას აღნიშნულ ორ მიზანს შორის და მხოლოდ ზიანის არაპროპორციულობის ფაქტის არსებობით კმაყოფილდება.

¹⁵ Oeter S., "Methods and Means of Combat", in D. Fleck (ed.), *The Handbook of International Humanitarian Law* (Oxford, Oxford University Press, 2013): 121, გვ. 212.

¹⁶ 35-ე და 55-ე მუხლები, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I) 1977, 1125 UNTS 3.

¹⁷ იხ. ICRC, Customary IHL Database, Rules 43-45, ხელისაწვდომია https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule43 [უკანასკნელად გადამოწმდა 2019 წლის 5 თებერვალს].

სამხედრო და სხვა სახის მტრული მიზნებისთვის გარემოზე ზემოქმედების აკრძალვის შესახებ 1976 წლის კონვენცია (ENMOD), გარემოზე ზემოქმედების (გარემოს მოდიფიკაციის) ტექნიკას შემდეგ განმარტებას გვთავაზობს – „ცვლილების ნებისმიერი ტექნიკა, რომელიც ბუნებრივი პროცესების მიზანმიმართული მანიპულაციის გზით იწვევს დედამიწის დინამიკის, შემადგენლობისა ან სტრუქტურის, მათ შორის მისი ბიოსფეროს, ლითონსფეროს, ჰიდროსფეროსა და ატმოსფეროს, ან მისი გარე სივრცის გაუარესებას.“¹⁸ ყურადსაღებია, რომ აღნიშნული კონვენცია გარემოზე მიყენებული „ფართომასშტაბიანი“, „გრძელვადიანი“ და „მნიშვნელოვანი“ დაზიანების მოცემულ სამ კრიტერიუმს განიხილავს არა კუმულაციურად, არამედ ალტერნატიულად.¹⁹ შესაბამისად, იგი ქმნის 1949 წლის ფენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმისგან განსხვავებულ და გარემოს დაცვის უფრო ხელსაყრელ შესაძლებლობას. თუმცა, საინტერესოა, თუ როგორ განიმარტება გარემოზე ზემოქმედების ხარისხის თითოეული კრიტერიუმი.

გაეროს განიარაღების კომიტეტი „ფართომასშტაბიანს“ განმარტავს, როგორც ასეულობით კვადრატული კილომეტრის არეალზე გავრცელებულ ზიანს, „ხანგრძლივს“ განმარტავს, როგორც რამდენიმე თვის ან დაახლოებით ერთი სეზონის მანძილზე განგრძობად ეკოლოგიურ ზიანს, ხოლო „მნიშვნელოვანში“ გულისხმობს ადამიანების სიცოცხლისთვის, ბუნებრივი თუ ეკონომიკური რესურსებისთვის სერიოზული ზიანისა თუ დეგრადაციის (დანაკარგის) გამოწვევას.²⁰ საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტების მსხვერპლთა დაცვის შესახებ პირველი დამატებითი ოქმის მოსამზადებელი დოკუმენტების (*travaux préparatoires*) მიხედვით, გარემოსადმი მიყენებული „ხანგრძლივი“ ზიანი განმარტებული იყო, როგორც ათწლეულების მანძილზე არსებული განგრძობადი უარყოფითი ეკოლოგიური ეფექტი.²¹

აღსანიშნავია, რომ გაეროს განიარაღების კომიტეტის მიერ შემოთავაზებული ENMOD-ის ხანგრძლივობის სტანდარტი, პირველ დამატებით ოქმთან შედარებით, მნიშვნელოვნად ამცირებს ეკოლოგიური ზიანის „ხანგრძლივობის“ კრიტერიუმს და მოითხოვს არა ათწლეულების მანძილზე არსებულ უარყოფით ეფექტს, არამედ რამდენიმე თვისა ან სეზონის მანძილზე არსებულ ეკოლოგიურ გაუარესებას. ამავდროულად, პირველი დამატებითი ოქმის მოსამზადებელი დოკუმენტების მიხედვით, არ არის განმარტებული „ფართომასშტაბიანობისა“ და „მნიშვნელოვანი“ ზიანის კრიტერიუმები. შესაბამისად, თავისუფლად შეიძლება ამ შემთხვევაშიც გაეროს განიარაღების კომიტეტის მიერ შემუშავებულ ზემოაღწერილ დეფინიციებზე დაყრდნობა.

ამავდროულად, ყურადსაღებია ზოგიერთი კონვენციური იარაღის აკრძალვისა ან შეზღუდვის 1980 წლის კონვენცია და ქიმიური, ბიოლოგიური თუ ატომური იარაღების აკრძალვის ის კონვენციები, რომლებიც კრძალავენ მასობრივი განადგურების იარაღის

¹⁸ მე-2 მუხლი, Convention on the Prohibition of Military or Any Other Hostile Use of Environmental Modification Techniques 1977, 31 UST 333, 1108 UNTS 152.

¹⁹ იქვე. 1-ლი მუხლი.

²⁰ Oeter, *supra* სქოლიო 15, გვ. 127-128.

²¹ Cusato, *supra* სქოლიო 10, გვ. 496.

გამოყენებას.²² მასობრივი განადგურების იარაღების აკრძალვა, თავისი არსით, ასევე მოიცავს აღნიშნული იარაღებით გარემოზე მიყენებული ზიანის აკრძალვასაც. მართალია, მართლმსაჯულების საერთაშორისო სასამართლომ (ICJ) 1996 წელს ატომური იარაღის გამოყენებისა და გამოყენების მუქარის შესახებ საკონსულტაციო მოსაზრებაში დაადგინა, რომ საერთაშორისო სამართალსა და ჰუმანიტარული სამართლის პრინციპებს ეწინააღმდეგება ატომური იარაღის გამოყენება, თუმცა სასამართლო არ აღმოჩნდა მზად, მკაფიოდ ელიარებინა ატომური იარაღის სრული აკრძალვა და გამონაკლისის სახით გაითვალისწინა ის ვითარება, როდესაც სახელმწიფო აღნიშნულ იარაღს იყენებს თავდაცვის მიზნით იმ დროს, როდესაც საფრთხე ემუქრება მის არსებობას.²³ აღნიშნული საკითხის შესახებ საინტერესოა მოსამართლე ვერამანტრის განსხვავებული მოსაზრება, სადაც მან ცალსახად დააფიქსირა, რომ ატომური იარაღის გამოყენება ან მისი გამოყენების მუქარა, თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მიხედვით, ნებისმიერ შემთხვევაში აკრძალულია. გარემოს ინტერესების გათვალისწინებით, ცნობილმა მოსამართლემ ატომური იარაღის გარემოზე უარყოფითი ეფექტი დაახასიათა, როგორც „ატომური ზამთრის“ გამომწვევი კატასტროფა, რომლის გამონაკლისის სახით მიღება, არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს დაშვებული თანამედროვე საერთაშორისო სამართლის მიხედვით.²⁴ ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, საინტერესოა, სახელმწიფოებზე დაკისრებული გარემოს განადგურების აკრძალვის რომელი სტანდარტი აისახა რომის სტატუტში და რა მკვალიფიცირებელი ფაქტორები განაპირობებს გარემოსადმი მიყენებული ზიანისთვის საერთაშორისო დონეზე ინდივიდუალურ სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

გ) რომის სტატუტით დადგენილი ინდივიდუალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის სტანდარტი გარემოზე მიყენებული ზიანის ქრილში

რომის სტატუტის მე-8 მუხლის თანახმად, სისხლისსამართლის საერთაშორისო სასამართლო იურისდიქციას ავრცელებს ომის დანაშაულებზე, თუ აღნიშნული დანაშაულები ჩადენილია შესაბამისი გეგმის ან პოლიტიკის მიხედვით ან ამგვარი დანაშაულების ფართომასშტაბიანი ჩადენის შემთხვევაში. სასამართლოს წესდების მიხედვით, ომის დანაშაული მოიცავს 1949 წლის 12 აგვისტოს უნევის კონვენციების მძიმე დარღვევებს, ასევე საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დროს საერთაშორისო სამართლით განსაზღვრული ომის წესებისა და ჩვეულებების მძიმე დარღვევებს, თუ ისინი გამოიხატება რომის სტატუტით განსაზღვრულ შესაბამის აკრძალულ ქმედებებში. რომის სტატუტის მე-8(2)(b)(iv) მუხლის მიხედვით, ისჯება საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დროს განხორციელებული განზრახი თავდასხმა, რომლის შედეგადაც, გარემოს ადგება ფართომასშტაბიანი, ხანგრძლივი

22 Oeter, *supra* სქოლიო 15, გვ. 212.

23 *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion, *supra* სქოლიო 7, § 103-105.

24 Dissenting Opinion of Judge Weeramantry in *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 226, International Court of Justice (ICJ), 8 July 1996, გვ. 294-295 და 331.

და სერიოზული ზიანი, თუკი აღნიშნული ზიანი აშკარად აღემატება მოსალოდნელ კონკრეტულ და უშუალო სამხედრო უპირატესობას.²⁵

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ რომის სტატუტში ასახულია 1949 წლის ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმით გარემოზე მიყენებული ზიანის აკრძალვის სტანდარტი, თუმცა აღნიშნულ აკრძალვას ემატება პროპორციულობისა და განზრახვის ელემენტები, რომლებიც გარემოს განადგურების შემთხვევაში, კიდევ უფრო ართულებს ინდივიდუალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დადგენას. ყურადსაღებია, რომ გარემოსადმი მიყენებული სერიოზული ზიანის გამო ინდივიდუალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დაკისრება სასამართლოს შეუძლია მხოლოდ საერთაშორისო შეიარაღებულ კონფლიქტში. რომის სტატუტი არ ითვალისწინებს არასაერთაშორისო ხასიათის შეიარაღებული კონფლიქტის ფარგლებში გარემოს განადგურების კრიმინალიზაციას. ასევე, აუცილებელია, დამნაშავეს მხრიდან სახეზე იყოს პირდაპირი განზრახვა და იმის გაცნობიერება, რომ თავდასხმა გამოიწვევს გარემოზე როგორც „ფართომასშტაბიან“, ისე „ხანგრძლივ“ და „მნიშვნელოვან“ ზიანს. 1949 წლის ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმის მსგავსად, რომის სტატუტიც კუმულაციურად განიხილავს ზემოაღნიშნულ სამ ელემენტს უკუაგდებას რა ENMOD-ის მიერ დადგენილ შედარებით პროგრესულ ალტერნატიულ სტანდარტს. ყურადსაღებია, რომ არც რომის სტატუტში, არც მის მოსამზადებელ დოკუმენტებსა და არც „დანაშაულთა ელემენტებში“ არ მოიპოვება ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა განმარტოს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ ეკოლოგიური ზიანის ზემოაღნიშნული სამი ელემენტი. თუკი გავითვალისწინებთ რომის სტატუტის მე-8(2)(b)(iv) მუხლის სიტყვათა წყობის თანხვედრას 1949 წლის ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმით განსაზღვრულ გარემოზე მიყენებული ზიანის დეფინიციასთან, უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეკოლოგიური ზიანის სამ კრიტერიუმს სასამართლო განმარტავს პირველი დამატებითი ოქმის მსგავსად.²⁶ შესაბამისად, სასამართლოსთვის „ხანგრძლივობის“ კრიტერიუმის დაკმაყოფილება ნიშნავს ათწლეულების მანძილზე განგრძობადი ეკოლოგიური ზიანის არსებობას და მისთვის რელევანტური არ არის ENMOD-ის მიერ განსაზღვრული რამდენიმე თვიანი ეკოლოგიური ზიანი. დანარჩენი ორი კრიტერიუმის განმარტება (ზიანის „ფართომასშტაბიანობა“ და „მნიშვნელობა“) არ წარმოადგენს მნიშვნელოვანი კამათის საგანს, რადგან, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, ეს ორი კრიტერიუმი ერთნაირად განიმარტება როგორც ENMOD-ით ნაგულისხმევი მნიშვნელობის მიხედვით, ისე პირველი დამატებითი ოქმით განსაზღვრული მნიშვნელობით.

პროფესორი სტივენ ფრილანდი აფიქსირებს წინამდებარე სტატიის ავტორისგან განსხვავებულ მოსაზრებას და მიესალმება, თუკი სასამართლოს მოსამართლეები აირჩევენ გარემოს დაცვის ინტერესებიდან ამომავალ მიდგომას და პოლიტიკური ასპექტებისგან დისტანცირებულად შეძლებენ, გარემოზე მიყენებული ზიანი განმარტონ ENMOD-ით დადგენილი „ხანგრძლივობის“ კრიტერიუმის შესაბამისად. მისი აზრით, მოსამართლეებს რომის სტატუტი არ ზღუდავს წესდებით, უკვე დაწესებული ჩარჩოების ფარგლებში მაქსიმალურად ფართოდ

²⁵ Rome Statute of the International Criminal Court 1998, 2187 UNTS 90.

²⁶ ხელშეკრულების განმარტების წესის შესახებ იხ. მუხლი 31(3)(c), Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, 1155 UNTS 331.

განმარტონ ის საკითხი, რომელიც ორანზროვანია და გაურკვეველს ტოვებს მის მნიშვნელობას.²⁷ შესაბამისად, კარგი იქნება, თუკი სასამართლო მომავალ გადაწყვეტილებებში მკაფიოდ განმარტავს სამივე ტერმინს და შეიმუშავებს მათი ინტერპრეტაციის ერთიან მიდგომას, რადგან შესაბამისი სამოსამართლო პრაქტიკის არარსებობის პირობებში, მოცემული საკითხი, მეცნიერთა შორის კვლავაც სადავო თემად შეიძლება დარჩეს.

ამავდროულად, რომის სტატუტი გამორიცხავს გაუფრთხილებლობით გარემოზე მიყენებული ზიანის კრიმინალიზაციას, რადგან პირდაპირ მიუთითებს განზრახვის ელემენტის აუცილებლობაზე. კერძოდ, სასამართლოს წესდების 30-ე მუხლის პირველი პუნქტის მიხედვით, დანაშაულის მატერიალურ ელემენტებს თან უნდა ახლდეს შესაბამისი განზრახვა და ცოდნა.²⁸ უფრო მეტიც, სახეზე უნდა იყოს დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენის პირდაპირი განზრახვის არსებობა. სასამართლოს პირველმა წინასასამართლო პალატამ, ლუბანგას საქმეში დაადგინა, რომ რომის სტატუტის 30-ე მუხლის მე-2 პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტის ბუნებიდან გამორიცხულია არაპირდაპირი განზრახვის (*dolus eventualis*) კონცეფცია და ინდივიდუალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის დასადგენად, როგორც მინიმუმ, საჭიროა, მეორე ხარისხის პირდაპირი განზრახვის (*dolus directus*) არსებობა.²⁹

აღსანიშნავია, რომ რომის სტატუტი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლის შესაბამის წესებსა და ჩვეულებებზე უფრო მაღლა წევს საომარი მოქმედებების დროს გარემოზე მიყენებული ზიანისთვის პირის დასჯის სამართლებრივ ზღვარს, რადგან გარემოსთვის მიყენებულ ზიანზე მსჯელობისას შემოაქვს პროპორციულობის პრინციპი. კერძოდ, რომის სტატუტის მე-8(2)(b)(iv) მუხლი პირდაპირ მოითხოვს, რომ გარემოს განადგურების ხარისხი აშკარად უნდა აღემატებოდეს მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობას.³⁰ შესაბამისად, თუკი საკამათოა გარემოსადმი მიყენებული ზიანის აშკარა შეუსაბამობა მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობასთან, სასამართლოვერ შეიძლება პირის ინდივიდუალური სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის გამოკვეთას. მაგალითად, თუკი შეიარაღებული კონფლიქტის მონაწილე მხარე გადაწყვეტს, დაბომბოს მოწინააღმდეგის სამხედრო დანიშნულების მქონე საზღვაო ხომალდი და აღნიშნული ხომალდის დაბომბვით ითვალისწინებს ზღვაში დიდი ოდენობით ნავთობის ჩაღვრის გარდაუვალ შესაძლებლობას, მის მიერ განხორციელებული თავდასხმის შედეგად, გარემოსადმი მიყენებული ზიანი არ აღიქმება აშკარად შეუსაბამოდ მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობასთან. სხვა შემთხვევა იქნება სახეზე, თუ თავდასხმის ავტორმა იცოდა, რომ მოწინააღმდეგის გემზე მხოლოდ რამდენიმე ჯარისკაცი იმყოფებოდა და გემი ტექნიკური მონაცემების გათვალისწინებით, ვერ შეიძლება საბრძოლო მოქმედებებში არსებითი გარდატეხის ან წვლილის შეტანას, ხოლო გარემოში ჩაღვრილი ნავთობი გამოიწვევდა დიდი რაოდენობით ზღვის ძუძუმწოვრებისა და თევზების განადგურებას (აშკარა შეუსაბამობა მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობასა და გარემოსთვის მიყენებულ ზიანს შორის). აქვე

27 იხ. Steven Freeland, *Addressing the Intentional Destruction of the Environment during Warfare under the Rome Statute of the International Criminal Court* (Cambridge, Intersentia, 2015), გვ. 209.

28 30-ე მუხლი, რომის სტატუტი, *supra* სქოლიო 25.

29 Judgment, *Lubanga* (ICC-01/04-01/06), Trial Chamber I, 14 March 2012, § 1011-1012.

30 Antonio Cassese, *International Criminal Law* (Oxford, Oxford University Press, 2003), გვ. 60; *Elements of Crimes of the International Criminal Court 2002*, UN Doc. PCNICC/2000/1/Add.2 (2000), გვ. 19.

მნიშვნელოვანია, რომ „დანაშაულთა ელემენტები“ – რომის სტატუტით განსაზღვრული დანაშაულების ინტერპრეტაციისა და გამოყენებისთვის შექმნილი სასამართლოს მთავარი დამხმარე დოკუმენტი აზუსტებს, რომ მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობასა და გარემოსთვის მიყენებულ ზიანს შორის ერთგვარი ბალანსის ტესტი, სავარაუდოდ, დამნაშავემ უნდა ჩაატაროს ქმედების განხორციელების დროს მის ხელთ არსებული ინფორმაციის საფუძველზე.³¹

სწორედ ზემოთ განხილული მიზეზების გამო, შეიძლება იმის მტკიცება, რომ რომის სტატუტით დაწესებული გარემოს განადგურების სტანდარტი უფრო ლიბერალურია დამნაშავეთათვის, ვიდრე 1949 წლის უნენეის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმით, ჩვეულებითი საერთაშორისო ჰუმანიტარული სამართლითა თუ გარემოს მოდიფიკაციის კონვენციის (ENMOD) ხელშემკვერელი სახელმწიფოებისთვის საერთაშორისო სამართლის ზემოაღნიშნული ნორმებითა და ჩვეულებებით დადგენილი აკრძალვა.

ბუნების განადგურების, როგორც ომის დანაშაულის განხილვა, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს 2008 წლის საქართველოში მიმდინარე საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის გამოძიების ფარგლებშიც შეუძლია. ამ თეორიული შესაძლებლობის ანალიზის დროს, საინტერესოა, თუ რამდენად დააკმაყოფილებს რუსეთის ფედერაციის მიერ განხორციელებული საომარი მოქმედებების შედეგად საქართველოსთვის მიყენებული ეკოლოგიური ზიანი რომის სტატუტით განსაზღვრული ომის დანაშაულის (მე-8(2)(b)(iv) მუხლის) საკმაოდ მაღალ კრიტერიუმს.

დ) 2008 წელს საქართველოსთვის მიყენებული ეკოლოგიური ზიანი, როგორც ომის დანაშაული

2008 წლის 15 აგვისტოს, აქტიური საომარი მოქმედებებისა და ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმების ხელმოწერის შემდეგ, რუსეთის ფედერაციის მიერ ბორჯომის ხეობაში გახსნილმა ცეცხლმა, გამოიწვია ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში ხანძრის გაჩენა, რომლის ჩაქრობაც ხუთი დღის განმავლობაში ვერ მოხერხდა. შედეგად, სრულად განადგურდა 250 ჰექტარი ტყის საფარი (მათ შორის ენდემური ჯიშები), ხოლო ცეცხლის გავრცელების არეალმა შეადგინა 950 ჰექტარი. მსოფლიო ბანკმა, მსოფლიოს ველური ბუნების ფონდმა და გარემოს დაცვის საკითხებზე მომუშავე სხვა ორგანიზაციებმა შეშფოთება გამოთქვეს აღნიშნული ეკოლოგიური ზიანის გამო და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან გაკეთდა მოწოდებები ომის შედეგად გარემოსადმი მიყენებული ზიანის გამოძიების საჭიროებაზე.³² ასევე, აღსანიშნავია, რომ შეიარაღებული კონფლიქტის პერიოდში, ფოთის პორტის მახლობლად, რუსეთის ფედერაციის ძალებმა ჩაძირეს ქართული საზღვაო ხომალდები. მათ

31 იხ. Elements of Crimes of the International Criminal Court, *supra* სქოლიო 30, მუხლი 8(2)(b)(iv), 37-ე სქოლიოში მოცემული განმარტება.

32 იხ. 2008 წლის 10 ნოემბერს საქართველოს მთავრობის მიერ გამოქვეყნებულ ანგარიშში ომის შედეგად გარემოზე მიყენებული ზიანის შესახებ, ხელმისაწვდომია: http://georgiaupdate.gov.ge/doc/10006878/Microsoft%20Word%20-%20%20Environmental%20Desctruction_111008.pdf [უკანასკნელად გადამოწმდა 2019 წლის 5 თებერვალს].

განადგურებას შედეგად მოჰყვა შავ ზღვაში 50 ტონამდე ნავთობის ჩაღვრა და ზიანი მიაღწა კოლხეთის ეროვნულ პარკში არსებულ ფლორასა და ფაუნას.³³

თუმცა, აღნიშნული ფაქტების შესახებ გამოძიების გაგრძელების საჭიროება არ გამოკვეთილა არც სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს პროკურორის მიერ საქართველოს საქმეზე წარდგენილ ავტორიზაციის მოთხოვნაში და, შესაბამისად, არც სასამართლოს I წინასასამართლო პალატის მიერ 2016 წლის 27 იანვრის ავტორიზაციის გადაწყვეტილებაში.³⁴

პირველ რიგში, უნდა აღინიშნოს, რომ ფოთის პორტის აკვატორიისა და კოლხეთის ეროვნული პარკის მიმდებარე ტერიტორიის ნავთობით დაბინძურება ვერ ჩაითვლება რომის სტატუტის მე-8(2)(b)(iv) მუხლით განსაზღვრულ ომის დანაშაულად, რადგან არ არის დაკმაყოფილებული 1949 წლის ჟენევის კონვენციების პირველი დამატებითი ოქმით დადგენილი გარემოზე მიყენებული ზიანის „ხანგრძლივობის“ კრიტერიუმი. ასევე, შეიძლება ითქვას, რომ საომარი მოქმედებების დროს განხორციელებული პორტის მახლობლად მყოფი ქართული საზღვაო ხომალდების დაბომბვა აკმაყოფილებს სამხედრო აუცილებლობის კრიტერიუმს და, ამ შემთხვევაში, გარემოზე მიყენებული ზიანი უნდა ჩაითვალოს როგორც მხოლოდ თანმდევი ზიანი, რაც, თავის მხრივ, არ არის კრიმინალიზებული რომის სტატუტის მიერ.

მეორე მხრივ, ბორჯომ-ხარაგაულის ეროვნულ პარკში 2008 წლის 15 აგვისტოს განხორციელებული თავდასხმა, როგორც მინიმუმ, დამატებით გამოძიებას მანიც საჭიროებს, რადგან შეიძლება გამოიკვეთოს გარემოს განადგურების განზრახვა, რაც როგორც უკვე აღინიშნა, მნიშვნელოვანია სასამართლოს მიერ ქმედების რომის სტატუტის მე-8(2)(b)(iv) მუხლის მიზნებისთვის ომის დანაშაულად კვალიფიკაციისთვის. ამასთანავე, გარემოზე მიყენებული ზიანი იყო როგორც „ფართომასშტაბიანი“ (ასეულობით ჰექტარზე განადგურდა ენდემური ფლორა და ფაუნა), ისე „ხანგრძლივი“ (დაზიანებული ტყის საფარისა და ენდემური ჯიშების აღდგენას სჭირდება 10 წელზე მეტი) და „მნიშვნელოვანი“ (ზიანმა გაანადგურა სარეკრეაციო ზონები, მიმდებარე საცხოვრებელ ზონებში გამოიწვია დაკვამლიანება, ხანძრის ჩაქრობას მოხმარდა მნიშვნელოვანი მატერიალური და ადამიანური რესურსი). ასევე, მოცემულ შემთხვევაში, არ იკვეთება სამხედრო აუცილებლობის ელემენტი, რადგან საომარი მოქმედებები უკვე დასრულებული იყო, ხოლო ბუნებისთვის მიყენებული ზიანი იყო აშკარად გადამეტებული მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობასთან მიმართებით. შესაბამისად, სახეზეა რომის სტატუტის მე-8 მუხლით კრიმინალიზებული ქმედების (გარემოზე ზიანი, როგორც საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დროს ჩადენილი ომის დანაშაული) დაკმაყოფილების გონივრული საფუძვლები. შესაბამისად, მიზანშეწონილია, რომ სასამართლოს პროკურორის ოფისმა, აღნიშნული მიმართულებითაც გააგრძელოს გამოძიება. მეორე მხრივ, გასათვალისწინებელია, რომ თუკი გამოიკვეთება, რომ ბორჯომ-ხარაგაულის

33 იქვე.

34 იხ. Request for Authorisation of an Investigation pursuant to article 15, *Situation in Georgia* (ICC-01/15-4), Office of the Prosecutor, 13 October 2015; იხ. ასევე Decision on the Prosecutor's Request for authorization of an investigation, *Situation in Georgia* (ICC-01/15), Pre-Trial Chamber I, 27 January 2016.

ეროვნულ პარკში ცეცხლის გაჩენა არ იყო განზრახი ქმედება, მაშინ რომის სტატუტი არ ითვალისწინებს გაუფრთხილებლობით ჩადენილი დანაშაულის გამო სისხლისსამართლებრივ პასუხისმგებლობას.

3. გარემოსთვის მიყენებული ზიანი, როგორც რომის სტატუტით გათვალისწინებული დანაშაულების ჩადენის საშუალება

სასამართლოს პირველმა წინასასამართლო პალატამ, სუდანის პრეზიდენტის ომარ ალ-ბაშირის დაკავების მეორე ორდერის გამოცემის დროს, იმსჯელა წყლის დაბინძურებაზე (გარემოზე მიყენებული ზიანი), როგორც გენოციდის ჩადენის ერთგვარ საშუალებაზე. კერძოდ, პალატამ დაადგინა, რომ არსებობდა გონივრული ეჭვი, რომ წყლის ქებისა და არხების დაბინძურება იმ სოფლებსა და ქალაქებში, რომლებიც ძირითადად დასახლებული იყო ფურის, მასალატისა და ზაგჰავას ეთნიკური ჯგუფებით, სხვა დანაშაულებრივ ქმედებებთან ერთობლიობით, წარმოადგენდა გენოციდის ჩადენის პოლიტიკის წამახალისებელ განზრახ და დანაშაულებრივ ქმედებას.³⁵ ამ შემთხვევაში, იკვეთებოდა კონკრეტული ეთნიკური ჯგუფების განადგურების სპეციალური განზრახვა (*dolus specialis*), რომელიც გამოიხატებოდა ამ ჯგუფების წინააღმდეგ მიმართული სხვადასხვაგვარი თავდასხმებისა და დანაშაულებრივი ქმედებების ერთობლიობაში.

ზემოთ აღწერილი სავარაუდო გენოციდის დანაშაულის მსგავსად, ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების ჩადენაც შესაძლებელია გარემოს განადგურების, დაბინძურებისა თუ ბუნებრივი რესურსებით უკანონო სარგებლობის გზით. რიგ შემთხვევებში, როგორც შეიარაღებული კონფლიქტის, ისე მშვიდობიან ვითარებაში, სამოქალაქო მოსახლეობის წინააღმდეგ მიმართული ფართომასშტაბიანი ან სისტემატური თავდასხმები, შესაძლოა, განზრახვილდეს გარემოსთვის ზიანის მიყენებით. მაგალითად, „განადგურება“ როგორც რომის სტატუტის მე-7(2) მუხლით განსაზღვრული დანაშაულებრივი ქმედება, შეიძლება გამოიხატოს საკვებზე ხელმისაწვდომობის აღკვეთით (მაგალითად, სავარგულებისა და სასოფლო-სამეურნეო ადგილების განზრახ მოწამვლა, გაუვარგისება და დაბინძურება). ასევე, ამავე მუხლით გათვალისწინებული „დეპორტაცია ან მოსახლეობის იძულებით გადაადგილება“ შეიძლება გამოიხატოს სახელმწიფოს ან არასახელმწიფო აქტორის მხრიდან გატარებული მიზნობრივი პოლიტიკით, გააძევოს კონკრეტული ტერიტორიიდან სამოქალაქო მოსახლეობა და ამისთვის მიმართოს ბუნების განადგურებას, ხანძრის შედეგად სოფლებისა და მიმდებარე ხე-ტყის მასივის გადაწვასა და სხვ. აღნიშნულის მაგალითი შეიძლება იყოს კონკრეტული დასახლებული ადგილების შეგნებული დატბორვა, ხანძრის კერებისა და

35 Second Decision on the Prosecution's Application for a Warrant of Arrest, *supra* სქოლიო 2, § 36-40.

მეწყერსაშიში ზონების გაჩენა (ხე-ტყის გაჩენვა), ასევე ნავთობისა და სხვა ბუნებრივი რესურსების მომპოვებელი კორპორაციების ინტერესების გამო მოსახლეობა სხვადასხვა მეთოდით აიძულონ, დატოვოს საცხოვრებელი (მათი უკანონო გასახლება), კიბერშეტევა ატომურ და ენერგოსადგურებზე და მსგავსი შეტევის შედეგად გამოწვეული რადიაციული დაბინძურება.

ყოველივე ზემოთქმული მხოლოდ მცირეა იმ მაგალითებიდან, თუ როგორ შეიძლება, შესაბამისი პოლიტიკის არსებობის შემთხვევაში, გარემოზე მიყენებული ზიანის გზით სამოქალაქო მოსახლეობაზე ფართომასშტაბიანი თავდასხმის განხორციელება.

ა) საქმეების შერჩევისა და პრიორიტეტიზაციის პოლიტიკის დოკუმენტი და ეროვნული კანონმდებლობა

სასამართლოს პროკურორის მიერ 2016 წელს გამოქვეყნებული ახალი პრიორიტეტების მიხედვით, პროკურორის ოფისი ინციდენტების, პირებისა და ქმედებების შერჩევის, გამოძიებისა და ბრალის წარდგენის ეტაპზე, მხედველობაში მიიღებს გარემოს დაცვის ინტერესებსა და ამ კუთხით არსებულ თანამედროვე გამოწვევებს. კერძოდ, პროკურორის ოფისი ითანამშრომლებს წევრ სახელმწიფოებთან ეროვნული კანონმდებლობით დანაშაულებრივ ქმედებად განსაზღვრული ბუნებრივი რესურსებით უკანონო სარგებლობის, მიწის მითვისებისა და გარემოს განადგურების საკითხებზე.³⁶ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი და, შეიძლება ითქვას, რევოლუციური განცხადება პროკურორის ოფისის მხრიდან გაკეთებულია ზემოაღნიშნული დოკუმენტის იმ ნაწილში, რომელიც ეხება რომის სტატუტის მე-17(1)(d) მუხლით დადგენილი სიმძიმის (საქმის მნიშვნელობის) კრიტერიუმს, რომლის დაკმაყოფილებაც წარმოადგენს სასამართლოს მიერ საქმის წარმოებაში მიღების საფუძველს. კერძოდ, სიმძიმის კრიტერიუმის განსაზღვრის დროს, პროკურორის ოფისი მხედველობაში მიიღებს, მათ შორის და არა მხოლოდ, იმ დანაშაულებს, რომლებიც ჩადენილია გარემოზე ზიანის მიყენებით ან რომლებმაც გამოიწვია გარემოს განადგურება.³⁷ დოკუმენტი კიდევ უფრო აკონკრეტებს, თუ რა მოიაზრება, სასამართლოს მიზნებიდან გამომდინარე, დაზარალებული საზოგადოებისთვის მიყენებულ ეკოლოგიურ ზიანში და რა გულისხმობს გარემოს განადგურებას, ბუნებრივი რესურსების უკანონო გამოყენებასა და მიწის უკანონო დასაკუთრებას.

აშკარაა სასამართლოს მისწრაფება, საკუთარ პრაქტიკაში უფრო მეტად ასახოს გარემოს დაცვის ინტერესები. ამავდროულად, რომის სტატუტის პრეამბულა, *inter alia*, მოიხსენებს მომავალი თაობების ინტერესებს და ხაზს უსვამს სასამართლოს ერთგვარ პრევენციულ როლს.³⁸ გარემოს დაცვის ქვაკუთხედ მდგრადი განვითარების პრინციპსაც ხომ სწორედ მომავალი თაობებისთვის ზიანის მიყენების პრევენცია უდევს საფუძველად.³⁹ როგორც

36 Policy Paper on Case Selection and Prioritisation, OTP, *supra* სქოლიო 4, გვ. 5.

37 იქვე. გვ. 14.

38 რომის სტატუტის პრეამბულა, *supra* სქოლიო 25.

39 *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, *supra* სქოლიო 7, § 140.

გარემოს დაცვის საერთაშორისო სამართალი, ისე საერთაშორისო სისხლის სამართალი, გარკვეულწილად პრევენციული ხასიათის მქონე დარგებია და, მათ შორის, გარემოს დაცვა კიდევ ერთ თანხვედრას წარმოადგენს მომავალი თაობების ინტერესების გათვალისწინებით. გარემოს განადგურების საერთაშორისო დანაშაულად აღქმის ერთგვარი საფუძველი და წინაპირობაა ეროვნულ დონეზე გარემოს დაცვის წესის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის კრიმინალიზაციის მზარდი ტენდენცია.⁴⁰ მაგალითად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 409-ე მუხლი ითვალისწინებს ეკოციდს და მისი ჩადენის შესაძლებლობას უშვებს როგორც მშვიდობიანობის პერიოდში, ისე შეიარაღებული კონფლიქტის დროს.⁴¹ საქართველოს კანონმდებლობა გვთავაზობს ეკოციდის დანაშაულის შემდეგ დეფინიციასა და სანქციას:

„მუხლი 409. ეკოციდი

1. ეკოციდი, ესე იგი ატმოსფეროს, მიწის, წყლის რესურსის მოწამვლა, ცხოველთა ან მცენარეული სამყაროს მასობრივი განადგურება, ანდა სხვა ქმედება, რასაც შეეძლო ეკოლოგიური კატასტროფა გამოეწვია –

ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით თორმეტიდან ოც წლამდე.

2. იგივე ქმედება, ჩადენილი შეიარაღებული კონფლიქტის დროს –

ისჯება თავისუფლების აღკვეთით ვადით თოთხმეტიდან ოც წლამდე ან უვადო თავისუფლების აღკვეთით.“

შესაბამისად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი უფრო მკაცრად სჯის შეიარაღებული კონფლიქტის დროს ჩადენილ ეკოციდის დანაშაულს. ეკოციდის დანაშაული ასევე განსაზღვრულია მოლდოვას რესპუბლიკის სისხლის სამართლის კოდექსით, თუმცა იქ არსებული დეფინიცია არ გამოარჩევს შეიარაღებული კონფლიქტის დროს ჩადენილ ეკოციდის დანაშაულს და მას შემდეგნაირად განსაზღვრავს „ფლორის ან ფაუნის განზრახ მასობრივი განადგურება, ატმოსფეროს ან წყლის რესურსების მოწამვლა და სხვა ქმედებების ჩადენა, რომლებმაც გამოიწვიეს ან გამოიწვივეს ეკოლოგიურ კატასტროფას.“⁴² ეკოციდის ანალოგიურ დეფინიციას ითვალისწინებს უკრაინის სისხლის სამართლის კოდექსის 441-ე მუხლი (მართალია, უკრაინა არ არის რომის სტატუტის ხელშემკვერელი სახელმწიფო, თუმცა მან 2014 წლის 17 აპრილს აღიარა სასამართლოს იურისდიქცია სასამართლოს წესდების მე-12 მუხლის მე-3 პუნქტის შესაბამისად).⁴³

მეორე მხრივ, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო ვერ გასცდება რომის სტატუტითა და *nullum crimen sine lege* პრინციპით განსაზღვრულ ფარგლებს და ვერ გაავრცელებს იურისდიქციას გარემოსთვის მიყენებულ ისეთ ზიანზე, რომელიც არ არის პირდაპირ შემხებლობაში ეკოციდის, ომის დანაშაულების თუ ადამიანურობის წინააღმდეგ

40 იხ. მაგალითისთვის მუხლები 287-306, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, 13 აგვისტო 1999 წ.

41 იქვე. მუხლი 409.

42 მუხლი 136, The Criminal Code of the Republic of Moldova, No. 985-XV, 18 აპრილი 2002 წ.

43 მუხლი 441, Criminal Code of Ukraine, 1 სექტემბერი 2001 წ.

მიმართული დანაშაულების ჩადენასთან. მისასალმებელია სასამართლოს პროკურორის ოფისის მისწრაფება გარემოს დაცვის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულის კრიმინალიზაციის კუთხით და, ასევე, მისასალმებელია ეროვნულ დონეზე შესაბამისი სანქციების შემოღების ტენდენციაც. თუმცა, რომის სტატუტით დადგენილი მაღალი სტანდარტის პირობებში, გარემოზე მიყენებული ზიანის სისხლისსამართლებრივი წესით დასჯის პერსპექტივა ეროვნული დონეზე უფრო რეალურია, ვიდრე საერთაშორისო ტრიბუნალის შემთხვევაში.

4. დუსკენა

რომის სტატუტის მიღებიდან 21-ე წელს სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლო კვლავაც მეორენარისხვნად მიიჩნევს გარემოს დაცვის ინტერესებს. ერთი მხრივ, აღნიშნულის მიზეზი შეიძლება იყოს გარემოს მიზანმიმართული განადგურების ფართომასშტაბიანი ინციდენტების ნაკლებობა ბოლო 17 წლის განმავლობაში, ხოლო მეორე მხრივ კი, გარემოს დაცვის საკითხებთან მიმართებით სასამართლოს პასიურობის მიზეზი შეიძლება აიხსნას რომის სტატუტით გათვალისწინებული იურისდიქციული შეზღუდვით. კერძოდ, სასამართლოს წესდების მხოლოდ ერთი, მე-8(2)(b)(iv) მუხლი, ახდენს გარემოზე მიყენებული ზიანის კრიმინალიზაციას, განიხილავს რა მას ომის დანაშაულად. თუმცა, დასახელებული დებულებაც იმდენად მაღალ სტანდარტს აწესებს აღნიშნული დანაშაულისთვის პირის დასასჯელად, რომ პრაქტიკაში საკმაოდ რთული იქნება მასზე დაყრდნობით ეფექტიანი სისხლისსამართლებრივი მართლმსაჯულების განხორციელება. კერძოდ, სასამართლოს პროკურორს აღნიშნული მუხლის გამოყენება მხოლოდ საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის პირობებში შეუძლია და ისიც მაშინ, როდესაც გარემოსთვის მიყენებული ზიანი ატარებს განზრახ ხასიათს, არის როგორც „ფართომასშტაბიანი“ ისე „ხანგრძლივი“ და „მნიშვნელოვანი“ და, ამავდროულად, გარემოსთვის ზიანის მიყენების დროს სავარაუდო დამნაშავესთვის ცნობილი უნდა ყოფილიყო, რომ ეკოლოგიური ზიანი აშკარად აღემატებოდა მოსალოდნელ სამხედრო უპირატესობას.

მართალია სასამართლოს პროკურორი, 2016 წელს გაცხადებული ახალი პრიორიტეტების მიხედვით, ცდილობს უფრო მეტად ასახოს სასამართლოს მუშაობაში გარემოს დაცვის კუთხით არსებული გამოწვევები, თუმცა მისი ეს მცდელობა, არსებული სამართლებრივი ჩარჩოს პირობებში, თანამედროვე საზოგადოების გულის მოგების სურვილს უფრო ჰგავს, ვიდრე „მწვანე მართლმსაჯულების“ განხორციელების რეალურ პერსპექტივას.

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისო სისხლის სამართლის მიხედვით, გარემო უფრო მეტად აღიქმება, როგორც დანაშაულის ჩადენის საშუალება და არა, როგორც საერთაშორისო დანაშაულის მსხვერპლი. რომის სტატუტის მიხედვით, ადამიანისთვის მიყენებული პირდაპირი ზიანი უფრო მნიშვნელოვანი მაკვალიფიცირებელი ელემენტია, ვიდრე გარემოს გავლით თაობებისთვის მიყენებული არაპირდაპირი ზიანი. მოცემული

მსჯელობა, ცალსახად მიესადაგება გარემოს დაბინძურების გზით ჩადენილი გენოციდისა და ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართული დანაშაულების შემთხვევებს. თუმცა, ომის დანაშაულის შემთხვევაში, სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლოს, მართალია საკმაოდ შეზღუდული, მაგრამ სათანადო პოლიტიკური ნების არსებობის პირობებში, მაინც რჩება მე-8(2)(b)(iv) მუხლით დადგენილი ბერკეტი, რომელზე დაყრდნობითაც შეძლებს საერთაშორისო შეიარაღებული კონფლიქტის დროს გარემოზე მიყენებული ზიანის გამო დამნაშავეთა გასამართლებას.